

Юрій Прожига — колектор зоологічних колекцій

Ігор Загороднюк, Микола Весельський

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
Житомирський обласний краєзнавчий музей (Житомир)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I., M. VESELSKY. Yuriy Prozhyga, a collector of zoological collections. — An essay about a researcher who made a significant contribution to the formation of zoological collections and faunal research in Zhytomyr and Kyiv zoological centres. Yuriy Prozhyha collected numerous specimens of mammals, birds, and insects in various locations, primarily in the vicinity of Zhytomyr and several districts of Zhytomyr region (1914–1922, 1929–1932), as well as in Kyiv (1928) and Uzbekistan (1929). His mammal collections include 116 osteological specimens housed in the Paleontological Department of NMNH, NAS of Ukraine. He also wrote two articles on beavers (1928, 1929) and a book on plant protection from pests (1931).

Біографічні деталі

Юрій І. Прожига¹ народився бл. 1895 р. на Житомирщині. Ймовірно, закінчив Житомирську гімназію бл. 1911 р.² Протягом принаймні 1914–1924 рр. працював у Житомирі та співпрацював з Волинським науково-дослідним музеєм (нині Житомирський обласний краєзнавчий музей, ЖОКМ), а у 1928–1929 рр. — із Зоологічним музеєм ВУАН в Києві (ЗМАН), включно зі заповідником «Конча-Заспа». У 1925–1927 рр. брав участь в експедиції ЗМАН до Азії з С. Парамоновим [Підоплічко & Щербак 1969] (за даними авторів, це було 1929 р.). У 1930 та 1932 рр. збирав ентомологічні матеріали в Житомирі і передавав зразки до ЗМАН. Є сліди його роботи до 1939 р. в ЖОКМ³.

Відомі публікації охоплюють 1928–1931 рр. і пов'язані з київськими виданнями. Очевидно, що саме в ці роки автор і передавав свої колекції до ЗМАН. Сліди дослідника губляться у 1932 (і остаточно у 1939) роках, проте в реєстрах репресованих ім'я не знайдено (в архіві ІЗАН справи також немає), численні запити до державних архівів не дали результату.

¹ Реконструкції на підставі публікацій та етикеток колекційних зразків. Ім'я відтворено зі збігу варіантів першого ініціалу Ю./Г. Рік народження оцінено за віком перших колекцій (1914).

² В архіві бібліотеки музею є запис про передачу Г. Прожигого 1911 р. кількох підручників, що напевно стосувалося бібліотеки Товариства дослідників Волині.

³ В архіві ЖОКМ є описи 1939 р. ящиків з геологічними зразками С. Більського з підписом Прожиги як завідувача складом наочного приладдя Волинського н.-д. музею (П. Печенюк, особ. повід.). Не можна виключати, що етикетки для опису були надруковані значно раніше.

Ключові доробки в галузі теріології

У 1928 і 1929 роках дослідник опублікував дві статті про боброві поселення в журналі «Український мисливець і рибалка» [Прожига 1928, 1929]. Про згадане у праці 1928 р. «озеро Світличне» вказано в довіднику А. Бризгаліна про пам'ятки природи за 1919 р. так: «В Кременчуцькому повіті може ще збереглося де-кілька бобрів (озеро Світличне)», тобто мова про Полтавщину. Друге дослідження (стаття 1929 р.) проведено на Житомирщині в рамках задач ВУСМР (=УТМР) зі створення бобрового заказника в Радомисльському та Потіївському районах Житомирщини.

У колекції Житомирського ОКМ були зразки (нині втрачені), зібрані Ю. Прожигою, про що є згадки у давніх інвентарних книгах. Зокрема, «[1922] року чучела миші хатньої з м. Житомира та ласки з Черняхівського р-ну (26.11.1924) передав до музею Прожига» [Весельський 2020].

Чи не найбільшим зібранням дослідника є остеологічні матеріали у порівняльній колекції відділу палеонтології ННПМ⁴: загалом у цій колекції є 116 зразків (черепів), у т.ч. 115 екз. *Talpa europaea* (кріт європейський) з різних районів Житомирщини з крайніми датами 05.07.1929 — 13.11.1930 та 1 екз. *Rattus pectoris* (пацюк гімалайський) з Узбекистану (Чимган, підніжжя Чаткальського хр.) з датою 15–20.09.1929. Останній зразок є унікальним для українських музеїв, його визначено Б. Поповим (є запис), а зібрано, очевидно, у спільній із С. Парамоновим експедиції (див. далі)

Щодо місць збору на Житомирщині підказку дає стаття О. Криштала (1929) про мінливість хом'яків, яку він досліджував в ті самі часи й там само: мова йде про Поліську і Чорторійську с/г дослідні станції⁵. З Чорторії були зразки і у Прожиги (рис. 1). Також матеріали Криштала з Чорторійської станції зберігалися «в колекціях Ентомологічного відділу Київської Краєвої с. г. Досвідної Станції», де, очевидно, вони разом і працювали, і звідки матеріали й могли потрапити до ЗМАН (нині ННПМ).

Рис. 1. Етикетка до зразка крота *Talpa europaea* з підписом Ю. Прожиги в колекції відділу палеонтології ННПМ, 7.11.1930, з с. Нова Чорторія Любарського р-ну Житомирщини. Звертає на себе увагу факсиміле (як G. Proszja), що свідчить про часте використання підпису.

⁴ Це стало можливим завдяки інвентаризації, проведеній З. Баркасі.

⁵ «Улітку 1927 року в околицях Поліської Краєвої с.-г. Досвідної Станції (Малинський район, Коростенської округи та Радомисльський район Житомирської округи), а також улітку 1928 року в околицях Чорторійської с.-г. Досвідної Станції (Любарський район Бердичівської округи та Полонський район Шепетівської округи) я збирав матеріали до біології хом'яка.» (с. 42). Очевидно, що саме тут і працював в ті роки Ю. Прожига (чи штатно — не відомо).

Інші дослідження, чесноти, відзнаки

Дослідник мав широкі інтереси, вивчаючи і ссавців, і птахів, і комах. Щодо птахів, існує давній (1916 р.) запис в журналі надходжень до ЖОКМ зразка дрозда омельоха з Овруцького р-ну Житомирщини. Спостереження Прожигою окремих видів ссавців (видра) і птахів (смеречник 1925 р. і журавель) на Житомирщині згадано у В. Скорохода [1927]. В ННПМ є 58 зразків птахів, зібраних Прожигою на Житомирщина та в Центральній Азії восени 1929 р., зокрема 7 зразків трьох видів птахів з Житомирщини з крайніми датами 23.08.1929 та 29.09.1929, та 51 екз. 25 видів з Ташкентської обл. Узбекистану (4.09.1929–25.11.1929) (дані отримано від С. Тайкової).

Праці Прожиги і зібрані ним матеріали цитують і згадують сучасні дослідники. Зокрема, посилання на його статті про бобра є в огляді хутрових звірів Г. Панова за 2002 р. Його ентомологічні матеріали згадують у своїх працях багато українських ентомологів (Л. Шелючко, Б. Васько, О. Прохоров, Н. Юнаков, Е. Каменева т.і.). Численні зібрані ним зразки комах збереглися в ННПМ, в колекційних серіях Савченка (напр., Васько 2019; як «G. Proschiga»). В «Історії НАНУ» за 1929–1933 рр. (1998: с. 218) є інформація про колекції ЗМ ВУАН, і серед найпримітніших вказано «[колекції] жуків і метеликів з Волині та Криму — Ю. Прожиги»⁶. Сумарно можна говорити про сотні зразків комах, зібраних Прожигою, переважно з Житомира (збори 1918–1922 рр. та 1930–1932 рр.) та менші серії — з Кончи-Заспи (1928). Про Крим автору нічого не відомо. Про участь Ю. Прожиги в дослідженнях заповідника «Конча-Заспа» згадано як члена групи ентомологів («Л. Махновець, Таран, Ю. Прожига») в огляді М. Шарлеманя [1928].

Дослідник 1931 р. видав книгу «Шкідники овочевих дерев...» [Прожига 1931], що стала останнім його слідом в історії науки. Згадку про книгу віднайдено у «Історії НАНУ», що дозволило знайти й саме видання (рис. 2).

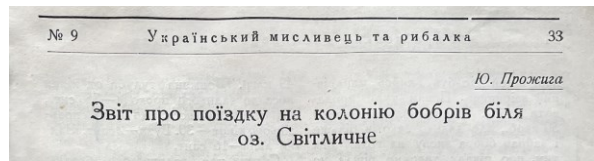
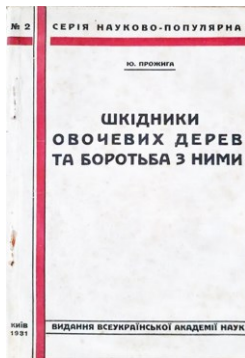

Рис. 2. Титульні сторінки наукових праць Ю. Прожиги. Ліворуч — обкладинка книги про шкідливих комах як останнє свідоцтво про життєвий і професійний шлях дослідника. Фото з букіністичного вебсайту, редаговане. Праворуч — перша сторінка статті 1928 р. про бобрів [Прожига 1928]; копію здобуто за сприяння Д. Лазарєва.

⁶ Колекції ссавців і птахів Ю. Прожиги не згадано; очевидно, вони зібрані і передані до ВУАН пізніше (напр. 1929 р. перед або після азійської експедиції ЗМАН).

З огляду на тематику, хронологію та географію досліджень, можна припустити, що Ю. Прожиги співпрацював в Житомирі з А. Ксенжопольським та М. Бурчаком, у Києві — з М. Шарлеманем і згаданими ним ентомологами (Л. Махновець, Таран), в експедиції до Узбекистану — з С. Парамоновим; по обміну колекціями комах — з Н. Плавильщиковим, Л. Шелюжком, Є. Савченком. Листування з Прожигою згадує П. Жолтовський у листі від 5.03.1928 до директора ЖОКМ В. Кравченка (видання 2012 р.).

На честь Ю. Прожиги (за його зразками) описано аберацію жука-вусача *Plagionotus arcuatus* ab. *prozhigai*, зібраного 06.1925 у Житомирі [Plavilstshikov 1927]. Також відзначимо, що всі колекції, що зберігаються в ННПМ, а тому й збори Ю. Прожиги, мають статус національного надбання.

Подяки. Автори щиро дякують З. Баркасі, В. Кавурці, Е. Король, Д. Лазареву, П. Печенюку й С. Тайковій за сприяння у проведенні дослідження і пошуку важливих фактів, аналізі колекцій, публікацій та архівних даних.

Література

- Весельський, М. Ф. 2020. До історії формування теріологічної колекції Житомирського обласного краєзнавчого музею. *Музейна справа на Житомирщині*. Упоряд. П. С. Скавронський. ФОП Мельник М. В., Бердичів, 33–42. (Серія: Велика Волинь; Вип. 60). <https://bit.ly/3z89b1Y>
- Кришталь, О. 1929. Нові матеріали до біології хом'яка. *Вісник природознавства*, № 1–2: 42–54. URL
- Підоплічко, І. Г., М. М. Щербак. 2969. П'ятдесят років Зоологічного музею Академії наук Української РСР. *Збірник праць Зоологічного музею*, **33**: 3–10.
- Прожига, Ю. 1928. Звіт про поїздку на колонію бобрів біля оз. Світличного. *Український мисливець та рибалка*, № 9: 33–36.
- Прожига, Ю. 1929. Звіт про огляд бобрових місцезнаходжень. *Український мисливець та рибалка*, № 7: 13–17.
- Прожига, Ю. І. 1931. *Шкідники овочевих дерев та боротьба з ними*. Видання ВУАН, Київ, 1–72. (Серія науково-популярна; № 2).
- Сороход, В. 1927. Замітки про фауну Волині. *Записки Волинського інституту народної освіти ім. Івана Франка. Рік 1926–1927*. Житомир, 131–148.
- Шарлемань, М. 1928. Державний заповідник «Конча-Заспа». *Збірник праць Державного рибного заповідника «Конча-Заспа»*, **1**: 11–24.
- Plavilstshikov, N. N. 1927. Über neue Bockkäfer-Varietäten (Col., Cerambyc.). *Entomologische Blätter*, **23** (3): 105–109.

Резюме

ЗАГОРОДНЮК, І., М. ВЕСЕЛЬСЬКИЙ. Юрій Прожига — колектор зоологічних колекцій. — Нарис про дослідника, який зробив значний внесок у формування зоологічних колекцій та фауністичних досліджень в житомирських і київських зоологічних осередках. Юрій Прожига зібрав численні зразки ссавців, птахів і комах в різних місцезнаходженнях, передусім в окол. Житомира і кількох районів Житомирщини (1914–1922, 1929–1932), в окол. Києва (1928) і Узбекистані (1929). Теріологічні колекції включають 116 остеологічних зразків, що зберігаються у відділі палеонтології ННПМ. Відомо також про дві статті дослідника про бобрів (1928, 1929) та книгу про захист рослин від шкідників (1931).